

Az érdeklődni tudás képessége

A szeretetvágy azt jelenti, hogy valaki vágyik arra, hogy szeressen és szeressék. Ehhez azonban az kell, hogy tudjon szeretni. Ha valaki vágyik az öröme, szeretné átélni az öröm érzését, ami csak akkor fog sikerülni, ha megvan hozzá a kellő örömkészsége, azaz tud örülni. Ha valaki vágyik az elégedettségre, bármit ért is el, csak akkor fogja érezni, ha tudja, hogyan kell elégedettnek lenni. Ha nagyon vágyik az ember a szeretetre, az öröme és az elégedettségre, nagy valószínűséggel meg fogja tanulni. Ezek olyan elementáris vágyak, hogy az érzelmek magukban hordják a motivációt az elsajátításukhoz. Ezek sem egyszerűek, de valamivel még komplikáltabb a helyzet a pozitív alapérzelmek negyedik tagjával, az érdeklődéssel.

Már az sem egyértelmű, hogy mi motiválja az érdeklődést. Magára az érdeklődésre irányul-e a vágy, vagy valami másra? Közvetlenül egy pozitív érzés, az érdeklődés átélésének vágya mozdít-e meg minket vagy nem az, vagy nem csak az? A megismerési érzelmként számon tartott érdeklődést a tudásvágy motiválja, viszont a tudásvágyunkat behatárolja, hogy érzünk-e érdeklődést. Így a két dolog egymást feltételezve, párhuzamosan tud csak haladni. Ha elég sokszor kielégült a kíváncsiságunk, még nem biztos, hogy megszeretjük az érdeklődés érzését, és megtanuljuk, hogy hogyan motiváljon bennünket magának az érzelmnek az átélési vágya. Ehhez az is kell, hogy elég erős legyen az adott esetben a tudásvágyunk, ami a figyelmünket vezeti, vagyis hogy ne

térjünk le a sínről, pont arra kapjunk választ, amire nagyon vágyunk. Ezt sokszor meg kell tapasztalnunk, hogy megjelenjen az érdeklődés, mint kísérő érzelm. De csak akkor válik önálló motiváló erővé, ha meg is tudjuk fordítani a folyamat irányát, és nemcsak reagálni tudunk, hanem elébe is tudunk menni az ingereknek. Mind a kettőt tudni kell, engedni, hogy a spontán figyelem felkeljen, és megkeresni azt, ami ébren tartja. Hogy fönmaradjon az érdeklődés, mind a két irány, pontosabban a két irány – reakálás és keresés – összhangja szükséges.

Sokszor mondjuk azt, hogy szeretek örülni, szeretek elégedett lenni, szeretek szerelmes lenni, de szinte sose mondjuk azt, hogy szeretek érdeklődni. Akiben megvan rá a képesség, nem úgy beszél róla, hogy szereti csinálni, hanem természetesnek, ön-maga részének tartja, és inkább úgy fogalmaz, hogy érdeklődő ember vagyok. Akiben nincs meg zavartalanul az érdeklődni tudás képessége, előfordul, hogy nem ismeri föl a hiányát. De ha már fölismerte, problémává válik számára. Ekkor már rendszerint magát az érdeklődés érzését keresi, vagyis arra vágyik, hogy átélje az érzelmét. Ilyenkor az érdeklődést az érdeklődés érzésének vágya közvetlenül is motiválja, ami a tapasztalataim szerint felgyorsítja az *egyéni érdeklődésre* való rátalálás folyamatát és változást idéz elő az emberben.

A tartós vagy egyéni érdeklődés átfogó természetű, összekapcsolódik az egyén fejlődését biztosító más

rendszerrel. A kutatók a többi pozitív érzelmhez képest törekeny érzelmnek tartják (1), aminek nem elég felkelnie, fenn is kell tudni tartani, hogy egyáltalán kialakuljon. Ez azt jelenti, hogy a spontán és a tudatosított elemek együttesen alakítják, a tudatosság nagyobb szerepet játszik, mint más érzelmek esetében. Érdeklődni akarni kell, és jelentős szellemi erőfeszítéseket kell belefektetni, anélkül nem fog menni. Nem véletlen, hogy mióta az érdeklődéssel tudományosan foglalkoznak, a kezdetektől fogva a jellemfejlődéssel egy keretben tárgyalták, és több nagy kutató a jelet az érdeklődés egyik komponensének tartja (2).

Korábbi hazai kutatások (3) adatai szerint a falusi lakosság közel felének nincs saját, egyéni érdeklődése, különböző okokból ugyan, de nem tud kielégítően érdeklődni. A vizsgálat azt is kiderítette, hogy az érdeklődni tudás kisebb mértékben van összefüggésben az iskolázottsággal, mint a személyiség érettségével.

I. Mi kelti föl az érdeklődést?

Mint a bevezetőben írtam, az érdeklődés kettős természetű. Van egy passzívabb, reagáló és egy aktívabb, kereső, kiegészítő összetevője. Amikor elének kerül egy inger, ha valamilyen okból érzékenyek vagyunk rá, azonnal fölkel egy érzést, ami nem egyértelműen pozitív, hanem vegyes: a *bizonytalanság érzését*, ami azt jelenti, hogy legalábbis egy pillanatra

megállunk mellette. Ha ez nem történik meg, folytatás sincs, nem lehet továbblépni. De ha igen, akkor ezt a kevert érzést pozitív érzéssé kell tudni változtatni, hogy érdeklődés legyen belőle. Azért használom az inger kifejezést, mert bármilyen dologból, amivel találkozunk, az ingerben rejlő érdekesség értéke ragad meg, amiről később lesz szó.

Négy tényező dönti el, hogy milyen típusú az érdeklődésünk, amit együttesen kell tekintetbe venni:

1. Milyen – érdeklődést keltő – inger tulajdonság kelti föl a *spontán* figyelmet, az ingerek mely típusára reagálunk érzékenyen, azaz először.

2. Mekkora az *érzékenységünk* vele kapcsolatban.

3. Milyen típusú kiegészítő ingert kell *aktívan keresni*, hozzá társítani, ami a spontán inger nyomán támadt bizonytalanságérzést a még elviselhető kihívás tartományában tartja.

4. Milyen intenzitásúnak kell lennie a kompenzáló ingernek, hogy a vegyes értékű bizonytalanságérzést átfordítsa egyértelműen kellemes érzésbe.

Az első kettőben a szükséglet- vagy drive jellegű, feszültséget keltő és feszültségcsökkentést igénylő *kíváncsiság motívumok* (4), a másik kettőben a felismerés örömét ígérő, stabilizáló funkciójú *explorációs készlet* játszik fő szerepet. Ha ezt a 4 mozzanatot össze tudjuk hangolni, lehetőségünk van arra, hogy fölkeljen és fönn is maradjon az érdeklődés, amit a számunkra legkedvezőbb serkentettség állapota, az *optimális arousal* szint megtalálása biztosít (5). Ha fenn tudjuk tartani ezt az állapotot, az érdeklődés érzelme átveheti az irányítást azáltal, hogy közvetlen motívummá válik. Ez esetben, amit csinálunk, az önjutalmazó, magáért a tevékenység örömeért végezzük, és a cselekvést ez az öröm tartja fönn. (Ezért mondják, hogy az érdeklődés mint motiváló érzélem, intrinzik, belső motiváció.) Ehhez biológiai támogatást is kapunk. A testi jó érzést, egy zsigeri visszajelzést, ami a tágasság, könnyűség, felszabadultság élményét adja. Az érzelmek természetéhez tartozik, hogy mélyen a biológiai folyamatokban gyökereznek (6). Ebben rejlik a pozitív érzelmek, köztük az érdeklődés gyógyító hatása (7).

Mi tesz valamit érdekessé?

Bármilyen élénk kerülő tárgy, gondolat, eszme, műalkotás, cselekvés stb. a benne megnyilvánuló ingerek meghatározott jellegzetessége miatt érdekes számunkra: az *újdonságértéke*, a *szokatlansága*, a *többértelműsége* és az *összetettsége* miatt (8). Ezeket kollatív – összehasonlító – változóknak nevezik, mert ezek alapján döntjük el, hogy egy ingeregyüttest felmutató dolog előrevivő-e a számunkra vagy sem. A döntésnél egyszerre vesszük figyelembe az ingerek fajtáját és a mértékét, vagyis hogy megvannak-e és hogy mennyire vannak meg az adott tárgyban. Van-e valami új benne az eddigiekhez képest, a váratlanságával ösztönöz-e bennünket arra, hogy észrevegyük, amit eddig nem vettünk észre vagy nem jól tudtunk, a többértelműségével lehetőséget ad-e arra, hogy a korábbinál tágabb és egyértelműbb értelmezési keretet alakítsunk ki és a nagyobb összetettségével fejleszti-e az átlátó képességünket, a struktúraérzékünket, a kifinomultságunkat valamilyen területen. Fontos kiemelni, hogy az ösztönösen végbemenő kiértékelési folyamat során nemcsak azt vesszük figyelembe, hogy a dolog mondjuk új-e, hanem azzal együtt nézzük, hogy mennyire új számunkra, s hogy amennyire új számunkra, azzal meg tudunk-e birkózni úgy, hogy közben jól érezzük magunkat. Az újdonság érték példánál maradván: ha túlságosan ismeretlen számunkra valami, averziót vált ki, inkább elkerüljük, ha pedig alig van benne valami új, unalmat vált ki, meg sem állunk mellette, továbbmegyünk. A kollatív ingerek közös eleme a konfliktus, hogy bizonyos fokig elmentésben állnak a várakozásainkkal és kihívják a tudásunkat. Ezzel érik el, hogy azt a bizonyos bizonytalanságérzést kiváltsák, ami nélkül nincs érdeklődés. Minden azon fordul, hogy számunkra mi a bizonytalanságkeltő – mondhatnánk úgy is, hogy mi támaszt bennünk kérdéseket –, és hogy mekkora bizonytalanság készlet minket arra, hogy azonnal kapcsoljunk hozzá egy másik inger tulajdonságot, amivel összeolvadva a számunkra

való ingerré válik. Vagyis alkalmas lesz arra, hogy a jó érzést keltő aktivitási állapotban tartson bennünket. Az érdeklődés során tehát ebből a 2 komponensből *ingert alkotunk*, ami ahhoz vezet, hogy a tárgy fel tudja ébreszteni és fenn is tudja tartani az érdeklődésünket.

Ha túl nagy bizonytalanságot vált ki belőlünk, nem tudunk iránta tartósan érdeklődni, de ha túl kicsit, akkor sem. Mind a kettőt kellemetlen érzés kíséri, mert vagy túl gyenge, vagy túl heves serkentettséget vált ki bennünk ahhoz képest, amiben jól érezzük magunkat és jól tudunk teljesíteni, azaz az optimális arousal szintünkhöz képest. Mind az *optimális arousal szint elérése*, mind az *inger ránk gyakorolt hatása* – jellegével és intenzitásával – a *típusképző elem*. Az első a számunkra való kedvező izgalmi állapot, aminek előidézése típusos ingerfelépítő stratégiáink vannak. A második – a felépített inger –, önmagában is ketős komponensű. Magában hordozza a bizonytalanságérzést keltő, *odafor-dító-* és az azt *módosító-*, a vágyott élményminőséget előmozdító *ingert*. Ugyanakkor a felépített inger is részint a kollatív tulajdonságai miatt – hogy melyik fajta –, részint a kollatív értéke miatt – hogy milyen intenzitású – válik érdekessé számunkra.

II. Az érdeklődés típusos vonásai

Az alábbiakban annak a kutatásomnak az értelmezési kereteit foglalom röviden össze, amely az érdeklődési mechanizmus tipológiájának létrehozására irányul, azzal a szándékkal, hogy típusonként feltárja a jellegzetes hibákat, és lehetőséget adjon a célzott korrekcióra, mind egyéni, mind csoportos formában. Alapjául az erre a célra kifejlesztett érdeklődés diagnosztikai teszt felvételei, a hozzájuk kapcsolódó interjúk és egy 1200 fős mintán végzett kérdőívés vizsgálat két alkalommal megismételt adatai szolgálnak. A tipológiai szemlélet lehetővé teszi, hogy kevésből tudjunk meg sokat. Esetünkben összehasonlító alapot ad ahhoz is, hogy meg tudjuk különböztetni, hogy mi az egyéni variáció és mi a hiba.

Mit mér a teszt?

A kíváncsiság motívumokat mint *tartós szellemi beállítottságot* azonosítja, ami szerint egy élénk kerülő – érdeklődéskeltő – ingerre önkéntelenül reagálunk valamilyen érzéssel. Vagy megmarad a bizonytalanság érzés kategóriájában, vagy túlzottan erős a számunkra, és ezért averzív reakciókat vált ki, az elutasítás különböző fokozataitól akár egész a rémületig. Vagy túl alacsony kollatív értékkel bír a számunkra (nem érezzük elég újnak, meglepőnek, kétértelműnek vagy összetettnek), és nem tudja áttörni a közönyünket. Ilyen esetben a figyelmen kívül hagyástól az unalmon keresztül az unalom mögött álló szorongásig mehetnek a reakciók. Ez a kérdéskör adja az egyik dimenziót.

Az explorációs késztetést mint a *változásra való készséget* azonosítja, amivel az *érdeklődés dinamikáját* is mérjük. Úgy tekintjük, mint az egyensúly megteremtését célzó, kompenzáló ingerfajta keresését. Ez adja a másik dimenziót.

A teszt válaszait mátrix formában rendezzük el, melynek oszlopai a bizonytalanság érzést kiváltó ingerfajta – vagyis az, ami odafordít bennünket –, sorai pedig a kompenzáló ingerfajta – vagyis az, amit keresünk benne – együttes tulajdonságaként összegződik. A mátrix minden cellájában összetetten szerepel az az inger, amivel szemben érzékenyek vagyunk, és az az inger, aminek segítségével az érzékenységen eddzzük, azaz a felépített, *általunk konstruált inger*, ami számunkra releváns. A kétfajta ingernek – reaktív és explorált – az összehasonlító értékekben mutatkozó arányai jelzik, hogy sikerül vagy nem sikerül megteremteni azt az összhangot, ami az optimális serkentettség állapotának eléréséhez, a kíváncsiságnak érdeklődésbe való átfordításához kell.

A) A tartós szellemi beállítottság

Az érdeklődés nem egyszerűen szeretni vagy értékelni valamit, hanem egy diszpozíció, a figyelem egy beállítottsága (9). A szellemi beál-

lítottságunkkal egy ránk típusosan jellemző ingerfajta érzelmileg válaszolunk. Vagyis az élénk kerülő inger érdekességet jelentő tulajdonsága – hogy új vagy szokatlan vagy kétértelmű vagy összetett –, motívuma lesz egy érzelem kiváltódásának, ami eligazít bennünket abban, hogy megálljunk vagy továbbmenjünk. Ami ez esetben típusosan jellemző ránk, az az ingerfajta kiválasztása.

A változásra való készségünk esetében a mérték, azaz az inger intenzitása az, ami típusos. Jelzi, hogy radikális vagy mérsékelt igényeink vannak-e az odafordító ingerrel kapcsolatban. Egyszerre határozza meg, hogy milyenfajta ingert explorálunk még hozzá az adott tárgyból, (kollatív tulajdonság), és azt is, hogy összességében mekkora érdekesség értékű, intenzitású ingert állítsunk elő belőle magunknak. Mennyire legyen ismeretlen, mellbevágó, homályos vagy nehezen áttekinthető. Ezen túlmenően itt fordított a folyamat. Nem az inger motiválja egy érzelem előhívódását, hanem egy érzelem átélésének vágya motivál egy cselekvésre, hogy keressünk egy olyan fajta és olyan erősségű ingert, ami eszközként szolgál ahhoz, hogy a vágyott érzést átéljük.

A kijelölő inger – ami a szellemi beállítottságunk része – alapvető a változásra irányuló készségünk és az érdeklődésünk dinamikáját illetően.

Mindent az alapoz meg, hogy milyen inger tulajdonságra vagyunk típusosan érzékenyek: az újra, a szokatlanra vagy az összetettre. Erre a 3 ingertulajdonságra adott reakciókkal azokra a hiányainkra reagálunk, amik szükségesek és egyben elérhetőek a továbbjutásunk szempontjából. Ebben a választásban, ami tulajdonképpen előszűrés, 3 faktor játszik szerepet:

– amit fejlesztenünk kell,

– amit már tudunk

– és a kettőt az hangolja össze, hogy hogyan értjük, milyen keretbe foglaljuk, milyen szemlélettel közelítünk hozzá.

Az első érzelmi reakció, az előszűrés csak az újdonság érték, a komplexitás érték és a meglepetés érték közt tesz különbséget. Ez utóbbinál egy keretben értékeli a konfliktuskeltőt

és a kétértelműt, nem érzékeny a kettő különbségére. Erre a különbségre késleltetve, inkább a szűrés második mozzanatában, az explorációval reagálunk. A kompenzáló ingert már úgy keressük, hogy a tudhatatlanra milyen irányból közelítünk. Ha nem akarunk biztosra menni, hanem inkább elmosni, lazítani, relativizálni akarjuk azt, ami meghökkent bennünket, más utat járunk be, mint akkor, ha erős az egyértelműsítési igényünk. Ez utóbbi esetben bármelyik is az odafordító inger, a konfliktus értéke miatt keressünk hozzá kompenzáló ingert.

Miért csak 3 és nem mind a 4 ingerfajta szerepel a szellemi beállítottságunkban? Hogy miért veszi egybe a szellemi beállítottság a konfliktusos és a kétértelmű ingert, annak a mechanizmusa elég bonyolult, de a kerete viszonylag egyszerű. Mind a kettő ellentmondást hordoz, ez benne az érdeklődéskeltő. Az első a tudásunknak mond ellent, a második önmagában ellentmondásos, úgynevezett ambitendenciát hordoz. Ezért mind a kettő kiválóan alkalmas arra, hogy problémát tudatosítson és látókört tágítson, nézőpontváltásra ösztönözzön. Ugyanakkor számunkra felvetődik a magyarázat, hogy a szellemi beállítottság, ami maga is egy érzelmi reakció, azért 3 komponensű, mert minden érzelem 3 komponensű. A szakirodalom eltérő kifejezéseket használ, de a lényege mindegyiknek az, hogy az érzelemnek van egy *gondolati*, egy *motivációs* és egy *cselekvési* tendenciája (10). Ez a hármas tagolás lehetővé teszi, hogy jól illeszkedjen a személyiségfejlődés más rendszereinek 3 komponensű struktúráihoz. Mi most ebből az összefüggésrendszerből hármat emelünk ki, azt, hogy az érdeklődés, az intelligencia és az egyéniség építése párhuzamos pályákon mozog (11). Egyszerre tudjuk fejleszteni az érdeklődésünket, az intelligenciánkat és személyiségvonalunk kiépítését és elmélyítését.

Az érdeklődés érzelmének 3 komponense és a 4 kompenzáló ingerfajta típusosan kapcsolódik össze a szellemi beállítottságban. Az újhoz való viszonyunkkal az ismert és az ismeretlen arányára, a kiszámíthatatlanhoz való viszonyunkkal a tudható és tudhatatlan, más megfogalmazással

a bizonyítható és bizonyíthatatlan arányára, vagyis a valószínűre, a „bejósolhatóra”, a komplexitáshoz való viszonyunkkal pedig az átlátott és a még átláthatatlan, a már könnyű és a még nehéz arányára reagálunk. Az inger újdonság értéke az érdeklődés kognitív-, a meglepetés értéke a motivációs- és a komplexitás értéke a cselekvési komponenssel van szoros kapcsolatban.

Ez az összefüggésrendszer közvetlenül tud kapcsolódni az intelligencia 3 komponensű elméletéhez is. Az ebben szereplő *tudásszerző komponens* – a megértés és információszerezés, valamint az információk kódolásának és összehasonlításának képessége – az új iránti érzékenységgel párosul. A hozzá tartozó intelligencia fajta a kreativitás. A *metakomponens* – a problémamegközelítési- és megoldási stratégiák, a hipotézis-állítás képessége – a váratlan, a meglepő iránti érzékenységgel van szoros kapcsolatban. A mögötte álló intelligencia fajta az elemzőképesség. A *teljesítmény komponens* azokat a képességeket tartalmazza, amelyeket a problémamegoldás kivitelezése során alkalmazunk. Ez a komplexitás iránti érzékenységgel van szoros összefüggésben. A hozzá tartozó intelligencia fajta a gyakorlati intelligencia.

A harmadik összefüggésrendszer, amit tekintetbe veszünk a teszt profilok kiértékelésénél, az a belső ösztönzők (inducerek) természete (12). Ilyen u. n. inducer az érdeklődés is. Ezeknek szintén 3 komponensük van, melyek együtt mozognak az érzelmek, az intelligencia és a tartós beállítottságot mutató figyelemfelkeltő ingerek 3 komponensével. Az inducerek 3 összetevőjéből (absztrakt, általános és tematikus) az új iránti fogékonyság az *absztrakt* jeggyel párosul, ami logikai fogékonyságot, értelmi megközelítésmódot jelent. A meglepő iránti érzékenység *általánosító hajlamot* involvál, ez a szemléleti keretekkel, az elemző, kiértékelő beállítottsággal van összefüggésben. Az összetettség iránti fogékonyság pedig *tematikus*, a gyakorlatibb, problémamegoldó beállítottsággal társul.

A teszt értékelése során ezt a 3 komponensű összefüggésrendszert közvetlenül ki tudjuk terjeszteni az

érdeklődés természetére. Egyrészt az érdeklődés mélysége, szélessége és összetettsége tekintetében. Másrészt a tekintetben, hogy ahhoz, hogy az érdeklődés zavartalanul működjön, kell hogy legyen területe, tárgya és témája. Az *érdeklődés mélysége* az új információra és annak elrendezésére, a tudásszervező, logikai elemekre reflektáló beállítottság, s mint ilyen az érzelem kognitív összetevője. Az *érdeklődés szélességére* az elemző, szemléleti kereteket képező, meglepőre fogékony beállítottság jellemző, s ez az érdeklődés érzelmének motivációs összetevője. Az *érdeklődés összetettségével* a gyakorlati, problémamegoldó, a nehézségi fokra, komplexitásra irányuló beállítottság van a legszorosabb kapcsolatban. Az *érdeklődési terület* legfőképpen az érdeklődés mélységéhez, és így az új iránti fogékonysághoz, az *érdeklődés tárgya* az érdeklődés szélességéhez, és így a szemlélettágító ellentmondáshoz, az *érdeklődés témája* pedig az érdeklődés összetettségéhez és természetesen a komplex ingerek iránti érzékenységhez kapcsolódik.

Röviden jellemezve a 3 szemléleti beállítottságot, ami a mátrixunk oszlopaiban értékelődik:

I. *Az ismert és az ismeretlen arányaira érzékeny* szellemi beállítottság esetében a gyöngye láncszem az érdeklődés mechanizmusában a tudás komponens. Az információk, adatok iránti érdeklődésig szinte mindenki eljut, de ha nem elég szervezett vagy ha túlszervezett a tudás, nincs mihez kötni az újat, illetve nem érzik hiányát az újnak, és rendszerint nem eléggé motiváltak a tanulásra. Jó a problémalátásuk és könnyen tematizálnak. Fogékonyak a logikára és viszonylag könnyen találnak tárgyat, de nehezen tudják megtalálni a tárgyhoz illő logikát. Éppen ezért nehezen tudják az érdeklődésüket területhez kötni, egy szakma vagy tudományterület rendszere mellett elköteleződni. Ezért sokan szenvednek az unalomtól, mert nem keresik azt a terepet, amin új tapasztalatokat szerezhetnének a tudásuk elmélyítéséhez, egyénivé tételéhez, amire pedig nagyon vágyanak.

II. *A tudható és tudhatatlan arányaira érzékeny* szellemi beállítottságú emberek leggyakoribb buktatója,

hogy nem találnak tárgyat, mert azt nekik maguknak kéne megkonstruálni. Esetükben ez legtöbbször valamilyen elvont tárgy. Arra vannak „programozva”, hogy értelmezzenek, amihez mindig valamilyen nézőpont kell. De a konkrét, eseti szemléletek nehezen állnak össze egységes szemléletté, átfogó értelmezési keretté. Az értelmezési keretük vagy túl tág, általánosító, vagy túl szűk, konkretisztikus, esetenként megrendíthetetlen doxazmákkal vagy átfoghatatlan nyitottsággal. Ha nem találnak adekvát értelmezési keretet és nem tudják kiépíteni a látásmódjukat, nem találják meg a tárgyukat sem. Rendszerint jó beleérző képességgel rendelkeznek, könnyen tájékozódhatnak, így „mindent előre tudnak”, csak azt nem, hogy tárgy híján miről szerezzenek tudást és mi miatt lenne érdemes cselekedni, mi is lenne a dolog értelme. Mivel ez a beállítottság az érdeklődés érzelmének motivációs komponensével van szoros kapcsolatban, ha nem sikerül tárgyat meghatározniuk, teljesen érdektelenné, közönyössé és igénytelenné válhatnak.

III. *Az átlátott és átláthatatlan arányaira érzékeny* szellemi beállítottságúak jellemzője az, hogy könnyen és élvezettel tanulnak, szemléleteket is, de a kettőt nehezen tudják egybefogva egy konkrét helyzetre alkalmazni, nehezen adaptálnak és adaptálódnak. Nekik arra van szükségük, hogy a problémalátásukat és a problémamegoldó képességüket együttesen tudják alkalmazni egy adott esetre. Ha ez nem sikerül, nem tudják átlátni vagy nem elég gyorsan tudják átlátni a helyzeteket, és nem tudnak, sokszor éppen ezért nem ismernek cselekedni összetettebb helyzetekben. Tipikus hiba, hogy kihátrálnak belőle menet közben, kiesnek a folyamatokból, feladják, hogy kövessék a situációt, és nehezükre esik, hogy végigvigyék, amit elkezdtek.

B) A változásra való készség

A szellemi beállítottság önmagában semmit nem árul el az érdeklődés kialakulásában és fenntartásában központi szerepet játszó biológiai elem,

az optimális arousal, az agyi aktivitás ránk jellemző, kellemesnek érzett szintjéről. Vagyis arról, hogy miért kössünk ki és tartsunk ki valami mellett, milyen élményt is keressünk benne. Ezzel az érdeklődés másik nagy motiváló rendszere, az explorációs készlet áll közvetlen kapcsolatban.

Ez a dimenzió éppoly átfogó, a személyiség egészére jellemző, mint a szellemi beállítottság. Ahogy a tartós beállítottság a spontán reakciókat (bizonytalanságérzés, odafordulás) meghatározó kíváncsiság motívumon alapul, ami személyiségvonásként működik (vonás kíváncsiság), úgy a változásra való készség az ingerkereső magatartásunkat meghatározó *szenzomotoros élménykeresés*en alapul (13), ami szintén tartós személyiségvonás. Az az inger stimulál bennünket oly mértékben, hogy keressük, ami lehetővé teszi, hogy létrejöjjön az optimális serkentettség állapota. Az opponens folyamatok elmélete és a motiváció kettős elmélete feltárja, hogy az érzelmek esetében mindig működik egy kompenzációs mozzanat, ami helyrebillent bennünket. Egy érzelem fellépése után elensúlyozó motívumok lépnek fel az emocionális alapszint visszaállítására, vagyis arra a szintre, ami számunkra folyamatosan fenntartható. Az exploráció annak az ingernek a keresésére irányul, ami ezt lehetővé teszi. A kellemő mértékű serkentettség a változás irányába visz bennünket. Az érdeklődésnek ebben a mozzanatában rá kell találnunk arra az ingerre, ami ezt a szintet megteremti.

A kollatív tulajdonságok bizonyos összefüggésben magukban hordozzák a kollatív értéket is, ami egyszerűsítve azt jelenti, hogy az új és a meglepő vagy konfliktust keltő ingerek arousal csökkentők, a többértelmű és a komplex ingerek arousal növelők. A célra irányulás, amit a konfliktusos ingerek váltanak ki, és a sorba rendezés, a nyomon követés, amit az új ingerek váltanak ki, a maguk józanságot igénylő módján nyugtatóak, csökkentik a serkentettséget. Helyesebb lenne talán úgy fogalmazni, hogy deszenzitivizálnak, növelik a figyelemfelkeltő inger iránti toleranciát. A titokzatos dolgok és a rejtélyek megfejtésére való törekvés vagy a valószínűsítés, az

előrejelzés, a kockázatbecslés, amit a többértelmű ingerek váltanak ki, illetve a problémamegoldás, a szerkezetek átlátása, ösvényt vágni egy kaotikusnak tűnő, strukturálatlan területen, amit a komplex ingerek váltanak ki, izgatóság, növelik az agyi aktivitási szintet. Akinek alacsony az optimális serkentettségi szintje – vagyis „ráizgul” mindenre, könnyen belekeddik vagy kiborul mindentől –, az kompenzáló ingerként a moderáló hatású újat vagy a szokatlant fogja keresni abban a dologban, ami az odafordító ingerrel fölhívta magára a figyelmét. Akinek pedig magas – szeret tartósan „lángolni” vagy nagyobb izgalmi állapotban lenni –, az a többértelműt vagy a komplexitást fogja kiegészítő ingerként keresni. Hogy a kettő közül

melyiket, az a mérték kérdése. Akinek erősen kell csökkentenie a serkentettséget – vagyis deszenzitivizálódásra van szüksége, hogy ne legyen averzív az odafordító inger –, az az újdonság értéket keresi benne kompenzáló ingerként, akinek csak mérsékelten kell csökkentenie, az „megengedheti magának”, hogy a szokatlant keresse kiegészítő ingerként.

Akinek erősen növelnie kell az inger intenzitását (magas optimális arousal, szenzitivizálódnia kell az odafordító ingerrel szemben), az a többértelműt keresi kiegészítő ingerként, akinek csak mérsékelten magas, az a komplexitás értéket, mert megvan hozzá a kellő kitarthatóság, stabilitása, hogy a struktúrákkal bajlódjon, kísérletezzon, újrarendezzen és tisztázzon.

A reakciót kiváltó ingerek és a keresett, egyensúlyteremtő, kompenzáló ingerek együttes pár-variációi (a pár első tagja az odafordító, a második tagja az explorált, a kompenzáló):

Csökkenteni kell

Új – új	Új – meglepő
Szokatlan – új	Szokatlan – meglepő
Komplex – új	Komplex – meglepő

Radikálisan

Mérsékelten

Új – többértelmű	Új – komplex
Szokatlan – többértelmű	Szokatlan – komplex
Komplex – többértelmű	Komplex – komplex

Növelni kell

A dinamika az elsődleges megközelítési módra, az optimális agyi aktivitási szint pedig az ismeretszerzés preferált módjára is utal (14). A mérsekelt dinamikájú, kis- vagy közepesen nagy lépésekre irányuló változási készség (az ábrán a jobb oldali) nomotetikus, a törvényszerűt előtérbe helyező megközelítést, a nagy dinamikájú változási készség vagy az arra irányuló érdeklődés (az ábrán a bal oldali) pedig idiografikus, egyedi szemléletű megközelítést preferál.

Másrésről: az alacsonyabb optimális arousal szintű emberek előnyben részesítik az ismeretszerzés kellemes, oldottabb formáit, a társas tanulást, az autodidakta művelődést és a kikapcsoló, u. n. disztraktív időtöltéseket. A magas arousal szintű emberek pedig az ismeretszerzés „keményebb” formáit keresik. Mivel szükségük van az állandó izgatottságra, együtt szeretnek élni azzal, ami foglalkoztatja őket, illetve keresik azt, ami kihívja a tudásukat és a képességeiket. Előnyben részesítik a tanulás elvont, sokszor inkább egyéni formáit, nem egy esetben inkább csak a „morfondírozást”, a specializációra lehetőséget teremtő elfoglaltságokat, a tapasztalati tanulást, illetve az úgynevezett abszorptív, teljesen lekötő formákat.

Az első csoport inkább az érdeklődés „diversive” vagy tájékozódó, felderítő formáiból indul el, a második pedig a „specifikus” érdeklődés azon-

nal nagy kielégülést (flow élmény) nyújtó lehetőségeit (15) keresi már első megközelítésben is.

A 12 cellás mátrix leképezi az érdeklődés – kérdőív kutatásainkban felderített – 6 faktorának mindegyikét (16), két-két komponenssel, melynek egyike az érdeklődés tárgyára, másika az érdeklődés motívumára fókuszál. Erre épül a fent vázoltnál árnyaltabb, 12 komponensű tipológia, ami lehetővé teszi az egyéni érdeklődés megtalálásához vezető utak egyengetését.

Jegyzetek

- 1) Fredrickson, B. L.: The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist*, March. 2001.
- 2) Dewey, J.: *Interest and effort in education*. Boston, 1913, Houghton Mifflin Company.
Nagy László: A gyermek érdeklődésének lélektana. Bp. 1982. Tankönyvkiadó
- 3) Lipp M.: Kísérlet az érdeklődés értelmezési kereteinek kialakítására. *Szín*, 2009. 14/4
- 4) Litman J. A. – Silvia P. J.: The latent structure of trait curiosity: evidence for interest and deprivation curiosity dimensions. *Journal of Personality Assessment*. 86 (3) 2006.
- 5) Piccone, J.: Curiosity and exploration. (manuscript)
- 5) Silvia, P. J: Interest, the curious emotion. *Current Directions in Psychological Science*. September, 2007.
- 6) Ryan, R. M. – Frederick C.: On energy, personality, and health. *Journal of Personality*, September, 1997.
- 7) Fredrickson, B. L.: The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist*, March. 2001.
- 8) Silvia, Paul, J. (2006). Exploring the psychology of interest. (pp. 117-119). Oxford University Press.
- 9) White, R. W.: Motivation reconsidered: the concept of competence. *Psychological Review*, 66. 1959.
Józsa Krisztián: Az elsajátítási motiváció jelentősége. *Magyar Pedagógia*. 1. 2002.
- 10) Sternberg, R. J.: *Beyond the IQ: A triarchic theory of human intelligence*. New York, 1985. Cambridge University Press
Fredrickson B. L. – Branigan, C.: Positive emotions broaden the scope of attention and thought-action repertoires. *Cognition and Emotion*. 19. 2005.
- 11) Allport, G. W.: A személyiség alakulása. (1980). Bp. Gondolat Kiadó, 599.
- 12) Silvia, P. J.: Self-efficacy and interest. Experimental studies of optimal incompetence. *Journal of Vocational Behavior*. 62. 2003.
- 13) Spielberger, C. D. – Starr, L. M.: Curiosity and exploratory behavior. 1994.
- 14) Lipp M.: Az érdeklődési profilok jellegzetességei. *Szín*. 2010. 15/4
- 15) Csikszentmihályi, M – Rathunde, K.: The development of the person: An experimental perspective on the ontogenesis of psychological complexity. In.: Damon, W – Lerner, R. M.: *Handbook of child psychology*. Vol. 1. Theoretical models of human development. New York: Guilford press, 1993.
- 16) Lipp M.: i. m.

LIPP MÁRTA tudományos kutató. A kultúrának a mindennapi életben betöltött szerepével kapcsolatos több évtizedes tudományos tapasztalatai az érdeklődés és az érdeklődésfejlesztés témájára irányították a figyelmét. A Magyar Művelődési Intézet Művelődésszervezeti és Felnőttnevelési, azt követően Kutatási Osztályának vezetőjeként fő területe a kulturális segítőmunka megalapozása és a települési művelődési lehetőségek és lakossági igények összehasonlító vizsgálata volt. Tíz éve kezdett dolgozni egy érdeklődés alapú személyiség teszt létrehozásán, amire azóta érdeklődésvizsgálatai és fejlesztő gyakorlat épült. Doktori disszertációjának témáját – az időszemlélet és a személyiség alakulásának összefüggése a szegénység kultúrájában – a narratív pszichológia területéről választotta. Jelenleg a tartós vagy egyéni érdeklődés tipológiai szemléletű kutatásával és az egyéni érdeklődés kialakulását akadályozó és előmozdító tényezők feltárásával foglalkozik.